

УДК: 327(47+57+520)

ЯПОНІЯ, ЯКУ МИ НЕ ЗНАЄМО: З ІСТОРІЇ РОСІЙСЬКО/РАДЯНСЬКО- ЯПОНСЬКИХ ВІДНОСИН XIX-XX СТОЛІТЬ

ПРОНЬ С.В.,
доктор історичних
наук, професор,
завідувач кафедрою
всесвітньої історії,
Чорноморський
державний
університет імені
Петра Могили

*«Атай, боку, васі, ватакусі, ватасі, оре,
ойдон, сесся, сорегасі, темае...»
Переклад з японської: «...Я...»*

У статті підіймаються малознайомі та інколи приховані факти історії міжнародних відносин на Далекому Сході XIX-XX століть, де головними акторами були і залишаються США, Росія, Японія.

Ключові слова: дипломатія, місії, торгівля, договори, США, Росія, Японія, історія, сучасність.

Про Японію нам відомо достатньо багато. Це – країна, розташована на островах (біля 4000) у західній частині Тихого океану поблизу узбережжя Східної Азії [1, с.9]. Площа – 378 тисяч км² [2, с. 180]. Населення – 124 959 000 [3, с. 295].

Середня тривалість життя в Японії, як і в Ісландії, найбільш висока у світі – для чоловіків – 75 років, для жінок – 81 [4, 13]. Щоправда, японці уточнюють, що в Ісландії мешкають 297 000 людей, а в них близько 125 мільйонів (!)

Після читання книжок про Японію постають образи квітучої вишні сакури; гори Фудзі-ями (або Фудзі-сан, або Фудзі; у першому випадку використовується японське значення ієрогліфа «гора», у другому – «сан» - китайське); кмітливих і приваблюючих гейш; відважних самураїв з їх вченням про лицарську поведінку – «бусідо» (у перекладі – «шлях воїна»), викладеному у книзі «Хагакуре» (з японської мови – «Прихований під листям»); витончених кімоно; екзо-

тичних вистав театру «Кабукі»; трагедій міст Хіросіма і Нагасакі...

Не зважаючи на все вищезазначене, упевнений, що ми **Японію взагалі не знаємо**.

Що таке цукудані або івакура? Чому у японців квітка сливи – це символ весни і кохання, а персик – символ довголіття [5, с. 90]? Чому, входячи у дім, ми знімаємо капелюх, а японці-взуття? Працюючи рубанком ми ведем його від себе, вони – до себе. Освідчуючись у коханні ми кидаємося в обійми один до одного, японці – повертаються спинами [6, с. 11]? Чому у м. Саппоро головна сільськогосподарська культура - ріпчаста цибуля; у м. Отару- батат, кукурудза, капуста, виноград, полуниця; у м. Юбарі – дині, огірки, суниця; а у м. Абасірі – буряк, мугі (пшениця, жито, овес, ячмінь) [7, с. 115-118]? Чому щорічно **3 березня** у Японії проходить загальнонаціональне свято хіна-мацурі, а **15 листопада** – сітігосан («сім-п'ять-три»)? Питання, питання, питання...

Мета статті – проілюструвати читачеві мало-знайомі факти з історії російсько/радянсько-японських взаємин, наголошуючи, що **не можна, а ні політичними, а ні ідеологічними, а ні психологічними, а ні навіть військовими засобами** і методами **знешкодити** традиційні, перевірені й випробовані часом, **взаємозв'язки між будь-якими народами**, у даному випадку між російським і японським. Як, скажімо, можна зрадити дружбі міст-побратимів: Санкт-Петербурга з Осака, Хабаровська з Ніігата, Одеси з Йокагамою, Києва з Кіото?

Зупинимося лише на декількох епізодах з історії російсько/радянсько-японських зносин.

Вважається, що Японію зовнішньому світові (була «закрита» з 1639 року) [8, с. 209] «відновили» (або «відкрили») американці завдяки «чорним кораблям»коммодора Мет'ю Колбрайта Перрі, (хоча «чорними кораблями» японці називали європейські човни, що заходять у їхні порти 1736-1741 рр.), який у лютому 1854 р. з'явився в Едокській затоці та висунув японській владі ультиматум застосувати військову силу, якщо між США та Японією не буде укладений договір, що й було зроблено 31 березня 1854 р. у м. Канагава[9, с. 18]. Трохи далі автор співставить і проаналізує, наскільки це можливо у стислому варіанті статті, місії американця Перрі 1853-1854 рр. та російського дипломата, адмірала Єфіма Васильовича Путятіна 1852 – 1855 рр., підписавший 26 січня 1855 р. Сімодський договір.

Не відкидаючи спроб Великобританії, Франції наприкінці XVIII – на початку XIX століть «відкрити» токугавську Японію для зовнішнього світу, зосередимося на місії повноважного посла Росії в Японії Миколи Петровича Резанова 1804-1805 років.

Корабель «Надія» під командуванням начальника експедиції видатного руського мореплавателя, адмірала Івана Федоровича Крузенштерна [10, с. 38-39] увійшов у Нагасакськузатоку 26 вересня 1804 року (корабель потрапив у сильний шторм і його корпус отримав пошкодження).

До місії Резанова входило: прибуття в Японію та проведення переговорів про відкриття торгівлі; обстежити колонії на узбережжі Америки; дістатися Кантона і спробувати домовитися з китайським урядом щодо торговельних зв'язків з Росією. У Рекомендаціях, які були сформульовані та засвідчені державною грамотою (у шкіряній обкладенці з золотим тисненням), пропонувалося:

« 1. Зберігати авторитет представника могутньої держави і водночас бути миролюбивим.

2. Підкреслювати відмінність руської релігії від католицтва.

...4. Засвоїти японський етикет, прийнятий на офіційних прийомах.

5... Отримати дозвіл на захід руських кораблів у порти, окрім Нагасакі» [11, с.131]

Послу Резанову доручалося передати подарунки для «японського імператора» (сьогуна), а саме - керамічні, фарфорові, фаянсові вироби, тканини, скло, хутряні речі...

На «Надії» знаходилися 4 японці – Цудаю, Гіхей, Сахей, Тадзуро із Сеная (у січні 1793 р. на човні «Вакамія-мару» вийшли з порту Ісіномакі, потрапили у шторм, дрейфували; у червні 1794 р. були доставлені в Іркутськ), які забажали повернутися на батьківщину.

Після 76-денного перебування російського корабля за зовнішньому рейді його відбуксували до Нагасакі, а лише у березні 1805 року відбулася перша зустріч М.П. Резанова з представниками Японії – інспектором таємного надзору Тоямою Кінсіро Кагемото (з Едо – сучасний Токіо) і губернаторами міста Нарусе Інаба-но-камі Масасада (колишній) та Хіда Бунго-но-камі Йоріцуне (новопризначений). Не можна сказати, що японці приймали російського представника гостинно: Тояма запропонував Резанову негайно залишити Японію. Ця пропозиція знову пролунала й на другій зустрічі, коли Резанову майже силоміць вручили два документи, одним з яких була відповідь сьогуна Іе-

нарі про причини закриття країни і що «торгівля з іноземною державою наносить збитки, а не користь Японії» [12, с. 134-135].

Фактично, після піврічного перебування в Японії, отримавши в якості подарунків 100 мішків рису, 2000 звертків вати, російський корабель залишив Нагасакі й 25 травня 1805 р. прибув до Петропавлівська.

На перший погляд, місія Резанова виявилася невдалою, але без неї навряд чи був можливий Сімодський трактат 26 січня 1855 року (за японським стилем – «Ансей у перший рік, 12 місяця у 21 день»).

Автор матеріалів не зовсім згоден, що Японію «відкрили» американці (Перрі – С.П.) 1853-1854 рр. Насамперед, дипломатично-торговельна **місія Є.В. Путятіна розпочалася 1852 року. По-друге**, не можна забувати, що з 3 по 23 січня 1854 р. відбулися переговори Путятіна в Нагасакі з японськими офіційними представниками Цуцуї Хідзен-нокамі, Кавадзі Саеймон Тосіакіра, Арао Тоса-но-камі, Кога Кін'їоїгіро, в ході яких російський дипломат отримав письмово засвідченні права найбільшого сприяння саме для Російської імперії: «Коли з часом уряд японський відкриє свої порти для торгівлі, тоді Росія буде допущена раніше до цієї торгівлі, ніж будь-яка інша нація» [13, с. 167]. **По-третє**, 1 лютого 1854 р. російська ескадра увійшла у порт Наха на острові Рюкю, який два дні тому залишили кораблі Перрі (якщо «чеплятися» за дні «відкриття», а не за рік). **По-четверте**, згідно Канагавського договору Японія для американців відкривала порти Сімоди і Хакодате. За Сімодським трактатом, Росії відкривалися три порти: Сімоди, Хакодате, Нагасакі [14, с. 494]. Таким чином, якщо переговори Путятіна-Кавадзі вважати офіційними (що було насправді й засвідчено у письмовій формі), то **першою світові політично «відкрила» Японію Росія**, бо американсько-японський договір підписувався під ультимативним тиском **Перрі**, який **погрожував застосувати військову силу** [15, с. 18].

Ще один епізод з русько-японських взаємин. У 1854-1855 роках сильний землетрус застав у японських берегів російський фрегат «Діана». Корабель у ході транспортування з Сімоди до Хеда 8 січня 1855 р. затонув, але команда врятувалася (484 чоловіка). Е. В. Путятін, виконуючи прохання моряків, звернувся до Кавадзі Тосіакіро дозволити побудувати їм шхуну, щоб повернутися на бітьківщину. Представники місцевої влади села

Хеда (члени екіпажу пішки добралися до нього з Міядзіми) надали їм 300 працівників (поступово з'їхалися з різних місцевостей країни). Цікаво, що креслення, за якими будувався в Японії перший кілевий корабель, було виконане капітан-лейтенантом О.Ф. Можайським – майбутнім винахідником літака [16, с. 519]. Вартість шхуни, яка отримала назву на честь села «Хеда», склала 21753 карбованця (3100 рво). 26 квітня 1855 р. шхуна «Хеда» на чолі з Е.В. Путятіним залишали береги Японії.

Наступний епізод історії російсько-японських відносин припадає на період Другої світової війни та пов'язаний з долею пасажирського пароплава «Індігарка». 12 грудня 1939 р. під час тайфуну розбився радянський пароплав «Індігарка», який прямував з Камчатки до Владивостоку. На борту знаходилися 1102 пасажирів. Завдяки мужній боротьбі з морем, особливо рибалок японського села Саруфуцу, в умовах страшного холоду і морозу, вдалося врятувати 400 людей. Загиблі були поховані на березі. З часом мешканці села Саруфуцу спорудили пам'ятник, який назвали Мемореальним домом японсько-радянської дружби [17, с. 88]. Щорічно у Саруфуцу відправляються урочисті молебни за буддійським обрядом, а на чорному граніті вибито: «Нехай буде мир людству» [18, с. 20].

Друга світова війна «додала» й інші, протилежні за характером і напрямками, епізоди радянсько-японських зносин.

За 1941-1945 роки японці захопили й потопили 18 радянських кораблів, загальні збитки, то були спричинені СРСР, становили 636993750 карбованців [19, с. 487].

Чи багато ми знаємо про діяльність загону № 731 японського генерал-майора Ісії Сіро, який розробляв і «експериментував», забравши життя десятків тисяч китайців, росіян..., бактеріологічну зброю (холера, тиф, сибірська язва) у Харбіні, Пекіні (у секретних наказах загін проходив під № 1855), багатьох філіях впродовж радянсько-маньчжурського кордону [20, с. 65-66]?

А чого вартувала самій Японії трагедія 6 серпня 1945 р. (о 8 г. 15 хвилин) Хіросіми (водночас загинуло 78150 людей, 51408 – отримали поранення або пропали без вісті) та Нагасакі 9 серпня (об 11 г. 30 хвилин) – число загиблих становило 23753 людини, поранених – 43020 [21, с. 556, 560]. Відомий дипломат М.І. Иванов, який у 1941-1946 рр. працював у консульському відділі радянського посольства в Токіо, писав: «...У 1853 р. коммодор Перрі «відкрив» для Америки далеку Японію й

силою зброї нав'язав їй неравноправні договори. Тепер сюди прийшли декілька сотен військових кораблів США з півмільйонною армією. І не під гуркіт корабельної артилерії, а під розкати атомних бомб»[22, с. 217].

Сьогоденний і майбутній розвиток російсько-японських зносин, які переживають доволі складний період, прогнозувати важко; він, за жорстких умов японської сторони, виключно залежить від «територіального курильського питання», яке за допомогою США, вже 70 років загнане у глухий кут. Методи розв'язання «курильського вузла», на думку автора, лише політично-дипломатичні. Іншого державним лідерам обох країн не дано. Питання полягає в наступному: «Невже у 2053-2054 роках Японії прийдеться «відкривати» світові Росію»?!

Згадаймо конституцію 604 року (відому як «Закон із 17 статей») принца Сьотоку Тайсі (574-622 р.),

в якій записано: «У кожної людини є серце. А у кожного серця є свої нахили. Він вважає це добрим, я – поганим. Я вважаю це добрим, він – поганим. Але я не обов'язково мудрець, а він не обов'язково дурень. Обидва ми лише звичайні люди»[23, с.83]. М.Т. Федоренко, відомий радянський філолог – сходознавець, член-кореспондент АН СРСР, заступник міністра закордонних справ у 1955-1958 рр. [24, с.1413] у своєму нарисі-есе «Кавабата Ясунарі» наводить наступні слова Бориса Пильняка, автора книги «Каміння і коріння», що вийшла в 1930-х роках: «У Японії не було своєї матеріальної культури та була стара, перевірена віками, духовна культура... Головна психіка була підкреслено націоналістична, стара духовна культура й воля знайшли сили протистояти європейцям. І вирішальним чинником у цієї боротьбі були воля та нерви Японії, народжені вулканами» [25, с. 25-26]. Схід – дуже тонка річ. Це правда!

ПОСИЛАННЯ:

- 1 Япония: Справочник / Под общ.ред. Г. Ф. Кима и др. – М.: Республика, 1992. – 543 с.
- 2 Новый универсальный справочник стран и народов мира / Сост. Стадник А. Г. – Ростов н/Д: Феникс, 2006. – 380 с.
- 3 Страны и народы. Популярная энциклопедия. Сост. Куреная М. – Санкт-Петербург: Дельта, 1997. – 352 с.
- 4 Преображенский, К.Г. Как стать японцем / К.Г. Преображенский. – М.: «Молодая гвардия», 1989. – 284 с.
- 5 Навлицкая, Г.Б. Осака / Г. Б. Навлицкая. – М.: Главная редакция вост. лит.-ры, 1983. – 287 с.
- 6 Цветов, В.Я. Пятнадцатый камень сада Рёандзи / В. Я. Цветов. – М.: Политиздат, 1986. – 302 с.
- 7 Меклер, Г. К. Хоккайдо / Г. К. Меклер. – М.: Изд-во «Наука», 1986. – 167 с.
- 8 Тавровский, Ю. В. Двухэтажная Япония: Две тысячи дней на Японских островах / Ю. В. Тавровский. – М.: Политиздат, 1989. – 287 с.
- 9 Эйдус, Х. Т. Очерки новой и новейшей истории Японии / Х.Т. Эйдус. – М.: Гос.изд.-во полит.лит.-ры, 1955. – 335 с.
- 10 Бендер, Н. А. Имена русских людей на карте мира/ Н. А. Бендер. – М.: ОГИЗ (Гос. изд.-во географ. лит.-ры), 1948 – 160 с.
- 11 Накамура, Синтаро. Японцы и русские. Из истории контактов. Пер.с японск. / Синтаро Накамура. – М.: «Прогресс», 1983. – 304 с.
- 12 Там само.
- 13 Там само.
- 14 Дипломатический словарь. – Т.2. – М.: Изд-во «Наука», 1986. – 504 с.
- 15 Эйдус, Х. Т. Очерки новой и новейшей истории Японии / Х.Т. Эйдус. – М.: Гос.изд.-во полит.лит.-ры, 1955. – 335 с.
- 16 Пронь, С. В. Історія Японії (від реставрації Мейдзі до сучасності: 1868-2009 рр.): Навчальний посібник / С.В. Пронь. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. – 560 с.
- 17 Меклер, Г. К. Хоккайдо / Г. К. Меклер. – М.: Изд-во «Наука», 1986. – 167 с.
- 18 Ефимов М.Б. Японские вертикали / М. Б. Ефимов. – М.: АПН, 1987. – 240 с.
- 19 История внешней политики СССР. – Т.1. 1917-1945. – М.: Изд-во «Наука», 1980. – 512 с.
- 20 Седнев, В.В. Япония: тайфун милитаризма / В. В. Седнев. – К.: Политиздат Украины, 1987. – 199 с.
- 21 Хаттори, Такусиро. Япония в войне 1941-1945. Сокр.пер.с японск. В. Гужавина... / Такусиро Хаттори. – М.: Воениздат, 1973. – 631 с.
- 22 Иванов, М.И. Япония в годы войны (записки очевидца)/ М.И. Иванов. – М.: Главн. ред. вост. лит.-ры изд-ва «Наука», 1978. – 253 с.
- 23 Пронь, С.В. Факультет: Исторические эссе / С.В. Пронь. – Николаев: Изд-во НГГУ им. Петра Могили, 2006. – 104 с.

²⁴ Советский энциклопедический словарь. – М.: «Советская энциклопедия», 1980. – 1600 с.

²⁵ Федоренко, Н. Т. Кавабата Ясунари / Н.Т. Федоренко. – М.: «Советский писатель», 1978. – 272 с.

Pron' S.V. Unknown Japan: from history of Russia/Soviet-Japanese relations XIX–XX centuries / Petro Mohyla Black Sea State University.

The article describes the unfamiliar and sometimes hidden facts of the history of the foreign affairs in the Far East in the XIX-XX centuries where such countries as USA, Russia and Japan played the main role both in those times and nowadays.

Keywords: diplomacy, mission, trade, agreements, USA, Russia, Japan, history, modernity.

Пронь С.В. Япония, которую мы не знаем: из истории российско/советско-японских отношений XIX–XX столетий / Черноморский государственный университет имени Петра Могилы.

В статье поднимаются малознакомые и иногда скрытые факты истории международных отношений на Дальнем Востоке XIX-XX веков, где главными акторами были и остаются США, Россия, Япония.

Ключевые слова: дипломатия, миссия, торговля, договоры, США, Россия, Япония, история, современность.

Стаття надійшла до редколегії 20.01.2015

Прийнята до друку 27.02.2015